

פרשת בלק: האם מותר ללכת להצגה של קוסם

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע שולח בלק בן ציפור את זקני מדיין וזקני מואב עם קסמים בידם, כדי לשכנע את בלעם לקלל את עם ישראל על מנת להשמידם. למרות שהמדרש אומר (רבה פרשה כ, יח) "שבלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם", אפשר שבלעם מקלל טוב יותר, ולכן בלק העדיף לשלוח אותו ולא ללכת בעצמו.

בעקבות העיסוק בקסמים בפרשה, נעסוק השבוע במספר שאלות הנוגעות להלכות כישוף וקסמים. נראה את מחלוקת הראשונים בשאלה מהו אותו כישוף שאסרה התורה, מדוע אותו כישוף נאסר, ואת מחלוקת האחרונים בשאלה האם מותר ללכת להצגה של קוסם שמשתמש רק בזריזות ידיים בלבד.

עשיית קסמים

הגמרא במסכת סנהדרין (זו ע"ב) מחלקת בין שלושה סוגים של קסם: א. העושה כישוף ממש - דינו בסקילה. ב. האוחז את העיניים - עובר על איסור דרבנן. ג. המשתמש בספר יצירה - אינו עובר על איסור כלל, כי בניגוד לכשפים שחיצוניים ליהדות ומנוגדים לה, הכוחות בספר יצירה הם כוחות שהקב"ה נתן (רש"י ד"ה עסקי), ובלשון הגמרא:

"אמר אביי: הלכות כשפים כמו הלכות שבת, יש מהן בסקילה, ויש מהן פטור אבל אסור, ויש מהן מותר לכתחלה. העושה מעשה - בסקילה, האוחז את העינים - פטור אבל אסור, מותר לכתחלה - כדבר חנינא ורב אשעיא. כל מעלי שבתא הוו עסקי בהלכות יצירה, ומיברי להו עיגלא תילתא ואכלי ליה (= כל ערב שבת היו עוסקים בספר 'יצירה', בוראים עגל ואוכלים אותו)."

כדברי הגמרא פסקו להלכה **הסמ"ג** (לא תעשה נה) **הרמב"ם** (לא תעשה לד), אם כי לא ציינו בדבריהם את ההיתר להשתמש בספר יצירה. **השולחן ערוך** (יו"ד קעט, א) כן הזכיר היתר זה, אך מכל מקום **בבאר היטב** (שם, יא) הביא בשם **הלבוש**, שדבר זה דורש קדושה וטהרה מיוחדת (שמשום מה) לא נמצאות בדור הזה, וכך הדעה המקובלת ביחס לשימוש בקבלה מעשית.

יש להוסיף **שהנחלת שבעה** (סי' טו) פסק, שבזמן הזה כדי לעזור למישהו מבחינה פסיכולוגית, מותר להפנותו למכשף וכדומה. הסיבה לכך היא, שהוא סבר שהאיסור נהג רק כאשר היו כשפים ממש בעולם, ולא בזמן הזה שנחלשו הכוחות הרוחניים. מכל מקום לא זו הדעה המקובלת, ולמעשה גם בזמן הזה אסור (מה עוד וכפי שנראה בהמשך הרמב"ם פירש אחרת את עניין הכשפים).

טעם האיסור

יוצא שלמעט דעת הנחלת שבעה, גם בזמן הזה נאסר לעשות כשפים. מדוע מעשה זה נאסר, ומה הם הכשפים שנאסרו? נחלקו בכך הרמב"ם והרמב"ן, וכפי שנראה בהמשך, יש לשאלה זו השלכה ישירה על השאלה איזה קסמים מותר לעשות:

א. **הרמב"ם** במורה נבוכים (ג, כט) ובהלכות עבודה זרה (יא, טז) כתב, שלמעשה אין בכשופים ובקסמים ממש: "ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו". הסיבה שבכל זאת נאסר השימוש בהם היא, שעובדי הכוכבים היו משתמשים בהם במהלכי טקסי העבודה זרה כדי להלהיב ולשכנע את הקהל, ויש להתרחק מכל סממן של עבודה זרה.

ב. **הרמב"ן** (דברים יח, ט. דרשת תורת ה' תמימה) חלק על הרמב"ם, וכמו רוב הראשונים סבר שיש בכשפים אמת מסויימת. הסיבה שבכל זאת נאסר על עם ישראל להשתמש בכשפים היא, שהקב"ה ייעד לעם ישראל מעלה גדולה יותר, להשתמש בנביא שצודק בכל דבריו, ולא בכשפים שלפעמים צודקים ולפעמים טועים (ועיין הערה¹).

פסק הרמב"ם

אם כן למעשה כפי שראינו, הגמרא כותבת שהאוחז את העיניים עובר על איסור דרבנן. לפי פסק זה יש לברר כיצד מותר להביא קוסם להופעות, שהרי הקוסם עובר בחטא של אחיזת העיניים, ומי שמזמין אותו מכשיל אותו בעבירה. למעשה נחלקו הפוסקים בשאלה זו, בעקבות סתירה בדברי הרמב"ם בפרק יא מהלכות עבודת כוכבים:

בהלכה ט' כתב הרמב"ם, שהאוחז את העינים ומראה כאילו עשה מעשה קסמים לוקה מהתורה, וכמו אדם שעשה מעשה בעקבות האצטגנינות. לעומת זאת **בהלכה ט"ו** באותו הפרק כתב הרמב"ם, שרק העושה מעשה כשפים עובר על איסור דאורייתא וחייב סקילה, ואילו האוחז את העינים לוקה רק מכת מרדות – מכות מדברי חכמים, ובלשון:

"ט. כל העושה מפני האצטגנינות וכיון מלאכתו באותו העת שקבעו הוברי שמים הרי זה לוקה שנאמר לא תעוננו, וכן האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן ולוקה. **טו.** המכשף חייב סקילה והוא שעשה מעשה כשפים, אבל האוחז את העינים והוא שיראה שעשה והוא לא עשה לוקה מכת מרדות."

דעת האוסרים

דעה ראשונה שיישבה את הסתירה ברמב"ם, וממנה עולה שאכן אסור בזמנינו להזמין קוסם להצגות, מופיעה בדברי **הב"ח** (יו"ד סי' קעט), ובעקבותיו גם **בש"ך** (יו"ד קעט, יז), **הרב עובדיה יוסף** (יביע אומר ח"ה יו"ד סי' יד), **הרב וואזנר** (שבט הלוי ה, קכט), **החכמת אדם** (כלל פט, ו) ועוד. הם טענו שכדי ליישב את הסתירה יש לחלק בין שני סוגי קסמים:

הלכה ט: כאשר הרמב"ם בהלכה ט' פסק שהקוסם לוקה מדאורייתא, הוא מדבר על קוסם שמשתמש בזריזות ידיים, קוסם כזה עובר בלאו של 'לא תעוננו', מכיוון שהוא גורם לצופים לחשוב כאילו נעשה מעשה קסמים ששינה את המציאות. כך הוא למד גם מלשון הרמב"ם **בספר המצוות** (מצווה לב) שכתב שאפילו מעשה של זריזות ידיים אסור מהתורה.

¹ מחלוקת דומה קיימת ביחס לשאלה האם יש מזל לישראל, ראינו בדף לפרשת בלק (שנה ב'). שם **הרמב"ם** (אגרת תימן ד"ה אבל) טען שאין כזה דבר מזל, ומשום כך אין טעם להסתכל בכוכבים וכדומה, ובדומה לטענתו כאן, שאין כוחות שפועלים מעבר לכוחות הטבע. **הרמב"ן** (שו"ת הרשב"א המיוחסות סי' רפג) חלק וסבר שאכן יש בכך משמעות, והכוכבים כמו הכשפים הם חלק מהמערכת שהקב"ה יצר.

הלכה ט"ו: בהלכה ט"ו לעומת זאת בה כתב הרמב"ם שהאוחז את העיניים עובר על איסור דרבנן, מדובר על קוסם שמבלבל את עיני הצופים, וגורם להם לחשוב כאילו נעשה מעשה במציאות. מצד אחד יש בכך איסור, כי אחרי הכל הצופים חשבו שנעשה קסם. מצד שני, בגלל שהוא פעל על המציאות (כפי שעושה הקוסם בהלכה ט') אלא שרק מאחז את העיניים, אין בכך איסור דאורייתא. אם כן יוצא לפי דברי הב"ח ושאר האחרונים שצעדו בשיטתו, שאכן אסור להזמין קוסם להצגה, למרות שהוא רק עושה קסמים של זריזות ידיים, ומי שמזמין אותו עובר על איסור של לפני עיוור לא תתן מכשול. גם לשאר הנוכחים בהצגה אסור להמצא, מכיוון שעליהם למחות בעובר העבירה, ולא לתמוך בו, ובלשונו של החכמת אדם:

"עוד אמרו, איזהו מעונן? הוא מין התחבולה מחובר אליו קלות התנועה, עד שתדמה לאנשים שיעשה עניינים שאין אמיתתו בהם. יקחו חבל וישימו אותה בבגדיהם ויוציאו נחש, וישליך טבעת לאוויר ואחר כך יוציאו מפי אדם העומד לפניו והעושה זה לוקה. ומזה תראה שאותן הבדחנים שעושין כדברים אלו בחתונות ונקראים 'טאשין שפילער' עוברים בלאו, והמצווה לעשותן עובר משום לפני עיוור, ולכן מי שבידו למחות צריך למחות וכל שכן שאסור להסתכל ולראותם".

דעת המתירים

למרות שכפי שראינו יש לא מעט שאוסרים להיות בהצגה של קוסם, יש גם פוסקים שמתירים וביניהם **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות א, תנה) **הרב חיים דוד הלוי** (עשה לך רב ב, מד) **והרב מאזוז** (אתר ישיבת כסא רחמים), וכן מובאת שמועה רחוקה בשמו של **החזון איש** (תשובות והנהגות שם). בטעם ההיתר מצינו שני כיוונים:

כיוון ראשון - יישוב הסתירה בצורה אחרת: הרב חיים דוד הלוי (עשה לך רב ב, מד) סבר שיש לפרש אחרת מהפוסקים הנ"ל את הסתירה ברמב"ם. הוא טען, שכאשר הרמב"ם כתב בהלכה ט' שהקוסם לוקה מדאורייתא, כוונתו לקוסם שעשה כישוף ממש על עיני המתבונן שגורם לו לחשוב שחל שינוי במציאות. בהלכה ט"ו לעומת זאת שפסק הרמב"ם שלוקים רק מדרבנן, דיבר הרמב"ם על קוסם שעשה קסם במציאות, ויש בכך איסור פחות חמור, מכל מקום לעשות קסם בזריזות עיניים - אין איסור.

כיוון שני - דעת הרמב"ן בקסמים: רוב הפוסקים שנקטו שמותר ללכת להצגה של קוסם, חלקו על הרב חיים דוד הלוי ביישוב הסתירה (מכיוון שמדברי הרמב"ם בספר המצוות והלכות עבודה זרה לא משמע כך), והסכימו לסוברים שלדעת הרמב"ם אכן אסור ללכת להצגה של קוסם המשתמש בזריזות ידיים.

אף על פי כן הם התיירו ללכת, בעקבות דעת הרמב"ן ביחס לקסמים. כפי שראינו לעיל, נחלקו הרמב"ם והרמב"ן בשאלה האם יש בקסמים ובכשפים אמת. לדעת הרמב"ן יש בהם אמת, ואף על פי כן נאסר על ישראל להשתמש בהם (אלא רק בנביא). לדעת הרמב"ם לעומת זאת אין בהם אמת, אלא שהכשפים היו מעשים שהיו עושים עובדי העבודה זרה ולכן יש להתרחק מהם.

בעקבות כך **הרדב"ז** (אלף סי' תרצה) שצידד בדברי הרמב"ן טען, שהרמב"ם סבר שיש איסור בזריזות ידיים, משום שלשיטתו אין במציאות קסמים, לכן כאשר התורה אסרה קסמים, היא אסרה רק דברים שקיימים במציאות (= זריזות ידיים), ולא דברים שלא קיימים (= כישופים). הוא לעומת זאת סובר שיש במציאות מעשי כשפים, ואותם התורה אסרה, בלשונו:

"ומכל מקום הוא (= הרמב"ם) ז"ל אזיל לשיטתיה (= הולך לשיטתו) דסבירא ליה, שהכל הבל ואין שם לא אחיזת עינים ולא כישוף אלא הכל תחבולה, אבל האמת הוא שיש מעשה כשפים ומעשה שדים ומעשה אחיזת עינים בפועל, שאם לא כן לא היה הכתוב מחייב מיתה למכשף מפני מעשה ההבל ולא היה מחייב מלקות מפני קלות ומהירות ידים ותחבולה²".

גניבת דעת

גם לדעת המתירים שראינו לעיל יש בעיה נוספת בעשיית קסמים, והיא גניבת דעת. הגמרא במסכת חולין (צד ע"א) כותבת שאסור לרמות אדם ולגנוב את דעתו, למשל, אסור למארח להראות לאורחו כאילו היה פותח בקבוק יין יקר בשבילו (והוא לא באמת מתכוון לעשות כך), מכיוון שבעקבות כך האורח מחזיק טובה למארח בחינם.

הוא הדין טוען **הרב שטרנבוך** (שם) ביחס לקסמים, כאשר הקהל חושב שמדובר בכישוף ממש הקוסם בעצם גונב את דעתו (וכן משמע מספר המצוות לרמב"ם). משום כך כתב שאמנם מותר להתיר לעשות קסמים שמקורם בזריזות ידיים, אבל רק בתנאי שהקוסם יודיע לפני ההופעה לקהל שמדובר בזריזות ידיים בלבד, ואף יש לתלות פתק שמודיע על כך, ובלשונו:

"ולדינא נראה שבדאי איסור גמור כשלא מכירים אבל אם מודיע מפורש שאין זה כישוף רק חכמה שכל אחד יכול ללמוד מותר, אבל חוששני שמא יראו האחיזת עינים ולא ישמעו מה שמפרש שאין זה כישוף, ולכן נראה להחמיר ואין היתר אלא שתולה פיתקא גלוי ומפורסם בלשון המדוברת 'אין זה בכישוף רק חכמה לבד' ואז נראה שאין איסור".

הרב מאזוז (באתר של ישיבת כסא רחמים) הלך צעד נוסף קדימה ופסק, שלא זו בלבד שעל הקוסם לומר להקל שאין במעשיו כישוף, אלא הוא גם צריך להראות לקהל איך לפחות קסם אחד עובד, כדי שישתכנעו שלא מדובר בכישוף. מכל מקום כוונת שניהם שיש לוודא שאכן הקהל מבין שמדובר בזריזות ידיים בלבד.

לכאורה היה מקום לומר שבזמנינו אין חשש, וכולם יודעים שזה לא ממש קסם ואין אפילו צורך להודיע לקהל שאין זה קסם, אבל ככל הנראה אין הדבר כך. גם בזמנינו יש לא מעט שסוברים שמדובר בקסם ממש - לפני מספר שנים היה בארץ קוסם שטען, שיש לו כוחות על טבעיים והוא יכול לכופף כפיות בכוח המחשבה, ורבים האמינו שמדובר בכוחות ממש.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה י"ד ד, יג) צעד בשיטת ביניים בעניין זה. מצד אחד פסק שלכתחילה לא היה הולך לאירוע שיש בו קוסם, מכיוון שכפי שראינו לעיל יש לא מעט פוסקים שאוסרים את הדבר באיסור דאורייתא. מצד שני, אם הוא היה נקלע לאירוע כזה, וברור מכל וכל שהקוסם משתמש רק באחיזת ידיים, מותר להישאר ולסמוך על המתירים.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה?** tora2338@gmail.com